

„ÜSTÖKÖST LÁTNI”

AZ 1680. ÉVI ÜSTÖKÖS MŰVELŐDÉS- ÉS TUDOMÁNYTÖRTÉNETI EMLÉKEI

MTA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT
JAFFA KIADÓ
BUDAPEST
MMXVII

KÖNYVTÁR

LICHNIAE

EX BIBLIOTHECA
ACADEMIAE SCIENTIARUM
HUNGARICAE

ÉRDEKESSEGEK AZ MTA KÖNYVTÁRÁBÓL
SOROZATSZERKESZTŐ: MONOK ISTVÁN

A KÖTET MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA:

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP
SÁROSPATAKI REFORMÁTUS KOLLÉGIUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

nka

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARIAE

Szerkesztette Farkas Gábor Farkas, Szebelédi Zsolt, Varga Bernadett, Zsoldos Endre
• Az idegen nyelvű szövegeket Katona Tünde, Kovács Eszter, Szebelédi Zsolt fordította • A szerkesztők munkatársai Bakonyi Zsuzsanna, Bíró Csilla, Dalloul Zaynab, Ekler Péter • A fordításokat lektorálta Käfer István, Ötvös Péter, Túri Klaudia • Olvasó-szerkesztő Lépesfalvi Zoltán • Borító-, sorozat- és belsőterv Sipos Géza • Felelős szerkesztő Jolsvai Júlia • Felelős kiadó Monok István – Rados Richárd

Hungarian translation © Katona Tünde, Kovács Eszter, Szebelédi Zsolt, 2017

© MTA Könyvtár és Információs Központ – Jaffa Kiadó, 2017

Jaffa
Kiadó

ISBN 978 963 475 020 8

ISSN 2559-8325

TARTALOM

Monok István: <i>Előszó</i>	7
Kisztei Péter: <i>Üstökös Csillag...</i> , Cassan, Nyomtattatott Bosytz Istvan által, 1683.	9
Csorba Dávid: <i>Kálvinista üstökösök</i> – <i>Kisztei Péter Üstökös Csillagának világa</i>	190
Zsoldos Endre: <i>Üstökösök az ókortól a kora újkorig</i>	213
Jacob Schnitzler: <i>Comet-Stern Predigt...</i> , In Herrmanstadt Im Jahr Christi 1681 den 26 Januarii, welcher war der 3. Sontag nach Epiphaniarum. Gedruckt bey Stephano Jüngling.	223
Jacob Schnitzler: <i>Disputatio Astronomica De Stellis Erraticis</i> <i>Extraordinariis seu Cometis, Wittebergae, Typis</i> Johannis Haken, Anno M. DC. LIX.	317
Válogatás az 1680. évi üstökösre vonatkozó rövidebb forrásokból	385
Perger Péter: <i>Régi magyarországi csillagászati nyomtatványok</i>	390
Zsoldos Endre: <i>Jacob Schnitzler és az üstökösök</i>	406
Friedrich Madeweis: <i>Tractatus cometographicus...</i> , V Žilině, u Alžběty Dádanky leta 1681.	419
V. Ecsedy Judit: <i>Zsolna: egy különleges nyomdahely</i>	487
Gabriela Žibritová: <i>Tractatus Cometographicus</i> – <i>a szlovák olvasóknak szóló értekezés</i>	511
Kovács Eszter: <i>Szlovák vagy cseh?</i> <i>A Tractatus Cometographicus nyelvi kérdései</i>	515
Zsoldos Endre: <i>Friedrich Madeweis észlelései és véleménye az üstökösökről</i>	526
Jegyzetek	535

ELŐSZÓ

AMÁSODIK SZÁZADBAN ÉLT Terentianus Maurus grammatikus híressé vált szöveghelye szerint *Pro captu lectoris habent sua fata libelli*. Vagyis a könyveknek nem egyszerűen külső történetük érdekes, hanem sorsuk elsődlegesen attól függ, hogy az olvasó éppen mi-ként értelmezi a szöveget. De így van ez mindennel, sőt a 20. században az egzisztencialista, nem éppen optimista életfilozófia egyik gondolata éppen az, hogy a rólunk kialakított kép mennyire független tőlünk, mennyire kiszolgáltatottak vagyunk a másik szemének, véleményének. Az üstökösök története sem más. Bárhol, bármikor, bárki látta, néhány, toposzként érthető megállapítástól eltekintve a jelenség magyarázata más és más.

Most éppen arról az üstökösről olvashatunk háromféle értelmezést, amely 1680 és 1681 évfordulóján tűnt fel Európa égen. A kortárs, a Magyar Királyságban, illetve Erdélyben megjelent értelmezések is eltérnek egymástól, és persze ezek is egy kortárs európai vélemény sorba illeszkednek. Folytatják továbbá azt a hagyományt, amely az üstökösökről az ókor óta keletkezett.

Fontos ez utóbbi tény. Függetlenül attól, hogy az erdélyi szász lutheránus lelkészről (Jacob Schnitzler), a kálvinista magyar prédikátorról (Kisztei Péter) vagy a hallei postamester, Friedrich Madeweis művét fordító ismeretlen cseh protestáns értelmiségiről van-e szó, a teljes európai hagyományt áttekintik. Mindegyik szövegnek megvan a konkrét, nem magyarországi vagy erdélyi mintája, amely minták önmagukban is átfogják ezt a hagyományt. Újat vagy éppen mást az itteni szerzők úgy tudnak mondani, hogy szembesítik tudásukat azzal, amit megörököltek. Nem egyetlen szöveget ismertek, amelyet valaki kánonként értelmezett, és e mellett pusztán „alkalmazható” ismereteket, hanem mertek szembesülni

azzal, hogy előfeltevéseik esetleg már a megelőző időkben megcáfoltattak. Nem olyanok tehát, mint napjaink műveltség-, illetve tudásideálja, amely inkább a nem nyugati keresztény kultúrkör hagyományát követi, akkor sem, ha éppen valaki szónokol az előbbi mellett és az utóbbi ellen (nem tudván, hogy „ellen” szónokolni ugyancsak nem keresztényi dolog).

A ma, 2017-ben magát modernnek gondoló fizikus vagy csillagász – lehet éppen *rövid ideig* fizikai, csillagászati zseni – mondhatná, miért kell „elavult” ismereteket, mára nem helyesnek bizonyuló állításokat újra kiadni, az érdeklődőkkel megismertetni. Ma mást, „igazabbat” tudnak a csillagokról (nem a természetről, hiszen a csillagászat jelentős mértékben matematika, vagyis filozófia, nem természettudomány). Aki azonban hosszú ideig akar zseni lenni, vagyis megőrizni a gondolati megújulás képességét, nem árt, ha saját szakmájának eredményeit folyamatában és lehetőleg a teljességet célozva ismeri.

Mostani kiadásunk ezt az utóbbi szemléletet követi. Igaz, most a hagyományt többen tekintik át. Ki-ki abból a szempontból nézi, ahogy a három 17. századi egyházi ember az üstököszt látta, amelyik szakterületen a leginkább elmélyítette tudását. A közösen polihisztornak mondható tanulmányegyüttesben megszólal a csillagász a maga történeti látásmódjával, csillagásztörténeti filológiai ismereteivel. A művelődéstörténész ezt a halmazt a saját összefüggésrendszerébe illeszti. Az egyháztörténész teológus a saját hitvallásának teológiai történeti szempontjaival gazdagítja a kötetünk mondandóját, míg a filológusok a legérdekesebb nyelvi jelenségeket is elemzik egy üstökös kapcsán. Aztán a könyvtörténet szakemberei adnak értelmezést arról, miért érdekes, hogy a nyomdai termést illetően szegény országban miért éppen ennek az üstökösnek a megjelenésére szántak három hazai kiadványt, kiegészítve az egyik szerző külföldön megjelent munkájával.

Az üstököszt nézők értelmezéseit vizsgálja tehát most, más-más szemmel egy többféle szakmát képviselő kutatócsoport. Folytatva a 17. századi elődöktől elkezdett munkát, gazdagítva az üstökös „sorsát”, hiszen *pro captu videntis habent sua fata cometae*.

Monok István